

Az utolsó két évtizedben hatalmasan fellendült antropogeografiai irodalomban Drygalszky rektori székfoglalója valóságos gyöngy. A mai nehéz idők hatása alatt keletkezett s azt a kérdést igyekszik megvilágítani, hogy a germán történelem dicső és szomorú lapjainak vállakozásaiban a német földnek milyen szerepe van. Előbb azonban utal arra, hogy az ilyen irányú fejtegetésekben a legnagyobb óvatosságra van szükség, mert (amint példákkal is igazolja), igen sok a szubjektív vélemény. Messze vagyunk még attól, hogy az antropogeografiában olyan törvényeket ismerjünk, mint a fizikában és kémiában. Még az antropogeográfia mestereinél is gyakoriak a szubjektív vélemények. Kétségtelen azonban, hogy van már igen sok becses adatunk (pl. az egyes klímaövek hatása a művelődésre, Bolivia hegyilakóinak tágabb mellkasa, *Helpach* igen becses pszichikai adatai stb.), mindez azonban kevés az ilyen fontos kérdések megoldásához. *Valószínű, hogy a népek fejlődésében az országoknak közvetlenül kevesebb szerepük van, mint a népek pszichikai tényezőinek* (szellem, akarat etc.).

A népekre ható földrajzi tényezők közül Drygalszky a *földrajzi helyzetet* és a *felszínt* teszi vizsgálat tárgyává s ebből a szempontból összehasonlítja hazáját Franciaországgal és Angliával. Ezek földrajzi helyzete sokkal jobb, mint Németországé. Közélső fekszenek a tropusokhoz s azonkívül a kettős kontinens peremországai. Bennük a népek nyugati irányú vándorlása folyamán korán *egységes és zárt lakosság* alakult ki. (Nem így a németeknél, pl. a csehek.) A két ország felszíne is sokkal egységesebb, mint Németországé s ez hatással lehetett a népesség egységes érzelmének és akaratának kifejlődésére. Nem így Németországban, ahol a középhegység sokáig elválasztotta a különféle germán törzseket. A német föld ezen elkülönítő hatásának viszont nagy szerepe volt a német műveltség fejlődésében. Számos igazi városuk fejlődött (München, Leipzig, Berlin etc.), míg pl. a franciáknak csak egy igazi városuk van: Páris. A német föld tehát igen alkalmas apró s művelt államok kialakulására s ezt a hatását napjainkban újra érezteti, amikor az egységes német *nemzeti akarat és szellem* hanyatlóban van. Németországnak nincsenek olyan jó határai, mint két nyugati nagy versenytársának, s nincsenek segítségére *nemzeti kialakulásában*, mint azt pl. Japánban is látjuk. Kelet és nyugat felé csupán a germánság *szellemi fölénye* szolgálhat határul. Ezt pedig egyedül a *neveléssel* érhetjük el. A belénk nevelt tudás, érzés és akarat szintén erős államalkotó tényezők, amint azt a különböző anyanyelvű lakosságból álló Svájc és az északamerikai Unió mutatja.

Karl János dr.

Hillebrand Jenő és Bella Lajos: *Az őskor embere és kultúrája.* (A Pantheon ismeretkora, 1. kötet, 312 old. 320 ábrával, Budapest, 1921.)

A barlangkutatással kapcsolatban az utóbbi két-három évtizedben az ősember feltárása óriási haladt. Ma már a föld számos helyén fedeztek fel olyan emberi maradványokat, amelyek a ma élő emberektől sok tekintetben lényegesen eltérők. A barlangok kutatásával felfedezett régi lakóhelyek körül természetesen megtalálták az ősember életszükségleteinek maradványait, eszközzeit, fegyvereit, edényeit, ékszereit, piprecikkeit, sőt gyermekeinek játékait is aszerint, hogy milyen korból való emberi települést fedeztek fel. Még az ősember festő- és szobrászművészetének is bámulatos relikviáira bukkantak. Ezzel az érdekes tárggyal igen lehetősen foglalkoznak az előtűnk fekvő könyvben a szerzők és igen nagy érdemük az, hogy nemcsak közismert dolgokat adnak ki magyarul, hanem igen sok eredeti magyar megfigyelést és felfedezést éppen ebben a könyvükben publikálnak először. A könyvben több helyen találunk adatot az őskori klímára vonatkozólag is, mert bizonyos adatokból az akkor élt embert körülvevő éghajlata is lehet következtetést vonni. Természetes, hogy csak a geológiai negyedkorról lehet szó, mint amelynek elején az első kétségtelen emberi maradványok kimutathatók, míg a harmadkor végére csak feltételezik a tropusi éghajlat alatt élő embert. Az ember a kihalt jégkorszakbeli állatoknak részben kortársa volt, amit bizonyít, hogy a lelő helyeken az emberi maradványok mellett ezen állatok maradványait is megtalálták. A chellesi emelet emberének őseszközeit már a meleg éghajlatra való kihalt állatok csontjaival találták együtt. Míg a moustérien korszak embere pl. Tata vidékén is a szabad ég alatt lakó lehetett. A felső diluvium embere, annak különböző szaka-

szaiban, egymástól nagyon eltérő klíma alatt élte le küzdelmes életét. Az éghajlat enyhébbé vált, Európa nagy része füvespusztai jellegűvé vált. Az ember az enyhe klíma alatt már nemcsak a barlangokban, hanem már a szabadban is élt, amit részben nemcsak a kedvezőbb éghajlat, hanem az emelkedettebb műveltségi foka is lehetővé tett. Az őseimbekutatók véleménye szerint a jégkorszak többször váltakozott és így egyes időközökben az őseim újra teljességgel barlanglakóvá vált. A magdalénien életet már a jégkorszak utáni időre teszi. Igen érdekes az a megállapítás, hogy a Homo primigenius a moustérien jégkorszak alatt uralkodó „mostoha életviszonyok áldozata lett”. A nagy hideg folytán reászorult a barlangokra, ahol a barlangi őslakó állatokkal vívott egyenlőtlen harcba pusztult. Meteorológiai szempontból vitatott kérdés az, vajon az őseim lakását nyújtó barlang nyílása az uralkodó szél irányában feküdt-e? Ha igen, úgy sokkal több por kerülhetett a barlangba, mint ellenkező esetben. Ezt a kérdést azért vizsgálták, mert a barlangokban talált légi lerakódás vastagságából ugyancsak bizonyos korok, időszakok megállapítását óhajtják egyes kutatók.

A szerzők érdekes könyvét nem követhetjük pontról-pontra. Művelődéstörténeti szempontból is nagyon értékes adatokat szolgáltatnak. Amíg Hillebrand magával az őseimberrel, annak származásával és egyes korokból való életével foglalkozik a sok lelet alapján, addig Bella már az újabb történelmi idők előtti embert és kultúráját tárja elénk. A munkában igen sok eredeti képet találunk, amelyek Haranghy iparművésznünk szép rajzai. A munka nemcsak szórakoztató és tanulmányos olvasmány, hanem határozottan forrásmunka számba megy, a magyar irodalomban egyetlen a maga nemében.

Dr. Réthly A.

Kogutovicz: Zsebatlasz 1923. Új sorozat. II. évfolyam. Szerkesztette Rátky Zsigmond és Kogutovicz Károly. (Budapest, 1922. I—XII és 1—116 oldal, 1 színes térképmelléklettel.)

Az idei zsebatlasz Európát ismerteti kimerítő részletességgel 100 térképben, a legkülönbözőbb földrajzi szempontból. Első térképe az európai népek politikai terjeszkedését tünteti fel, majd áttér Európa részletes ismertetésére, úgy geológiai, mint tektonikai, vízrajzi, néprajzi, történelmi, politikai, gazdasági stb. szempontból.

Összehasonlítva a múlt évi füzettel, előnyös változást látunk. A térképek sokkal gondosabban vannak kidolgozva. Nyugodtabb vonású, finomabb rajzuk azonnal szembetűnik s már a részletek is világosak, tiszták. Fokozza a térképek értékét az is, hogy az idei füzetben már bővebb magyarázat kísér a rajzokat, ami a múlt évi füzetben bizony nagy hiány volt. Az atlasz végén 1:15.000.000, tehát jóval nagyobb mértékben Európa jelenlegi politikai képe van feltüntetve, ami szintén fokozza az atlasz használhatóságát.

Örömmel üdvözljük tehát a zsebatlaszt, örülünk, hogy a múlt évi hibáján okulva, az idén sokkal nagyobb gondnal és buzgalommal készítették el a munkatársak a rájuk bízott feladatokat.

Sajnálattal kell azonban megjegyeznem, hogy tudományos szempontból még mindig nem üti meg a kellő mértéket, még mindig vannak olyan sarkalatos hibák, amelyeket okvetlenül ki kell javítani. Ezeknek a hibáknak részletezésébe nem bocsájtkozhatom a helyszűke miatt, csak egy pár feltűnőbb tévedést említek fel, hogy a szerkesztőség figyelmét ezekre felhívjam. Így pl. a „Kéregyszerkezet” c. térképen a párisi medence alacsonyán tönkös és táblás rögök csoportjába van sorozva. A tönk és tábla egyébként sem foglalható egy kalap alá. Ugyancsak ezen a térképen Dél-Spanyolország fiatal gyűrt hegyeinek irányá észak-déli, holott a valóságban délnyugat-északkeleti irányú. „Domborzat” c. térképből a domborzatot megismerni nem lehet, túlságosan tömör. „Klímaterületek” térképen azt olvassuk, hogy „földközi (oceáni)” klíma. A Földközi tenger nem ocean, klímája nem oceáni! Párisnak mondja Spanyolország közepének éghajlatát, holott a kettő között óriási különbségek vannak. Dunai klíma a szerző szerint az Adriai tenger északi partjának éghajlata és a Pó vidéke! Havasi klíma szerinte Eger, Miskolc, Sátoraljaújhely vidéke is. Jó a növényeségi tájak térképe. Kissé fantasztikusnak találom a népsűrűség megállapítását Krisztus születése táján, miután adataink erre vonatkozólag nincsenek. Spanyol-